

AKTUALŪS VAIKO IŠLAIKYMO DYDŽIO NUSTATYMO KLAUSIMAI

Dr. Gediminas Sagatys

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedra
Ateities g. 20 LT–08303 Vilnius
Telefonas 271 45 87
Elektroninis paštas ckk@ltu.lt

Pateikta 2005 m. birželio 7 d.

Parenta spausdinti 2005 m. rugsėjo 10 d.

Pagrindinės sąvokos: vaiko išlaikymas, vaiko teisės, vaiko poreikiai, tėvų materialinė padėtis, išlaikymo dydis.

S a n t r a u k a

Konstitucinis tėvų pareigos išlaikyti savo nepilnamečius vaikus pobūdis lemia, kad šios tėvų pareigos, kaip ir kitų pareigų, tiesiogiai užtikrinančių prigimtinių vaiko poreikių tenkinimą, vykdymo užtikrinimui turi būti skiriama ypač daug dėmesio. Pagrindinis šio straipsnio tikslas – analizuojant teisės doktriną ir teismų praktiką atskleisti aktualius klausimus, susijusius su vaiko išlaikymo dydžio nustatymu bei aplinkybėmis, determinuojančiomis tėvų pareigos išlaikyti nepilnamečius vaikus vykdymo tinkamumą.

Straipsnyje apžvelgiamos pasaulyje labiausiai paplitusios vaiko išlaikymo dydžio nustatymo sistemos, jų pranašumai ir trūkumai. Pažymima, kad Lietuvoje gana ilgai taikyta procentinė pajamų dalies sistema dėl pasikeitusios ekonominės ir socialinės visuomenės gyvenimo tikrovės, paneigusios visų visuomenės narių ekonominę lygiavą, vienodą gyvenimo kokybę, garantuotą darbo užmokestį ir kt., pakeista poreikių ir galimybių balanso sistema. Ji įtvirtinta naujajame Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse. Atsižvelgiant į tai, kad šiuo metu nustatyti konkretų išlaikymo dydį kiekvienu atveju paliekama teismo, nagrinėjančio bylą, diskrecijai, analizuojami pagrindiniai vaiko išlaikymo dydžio nustatymo kriterijai: vaiko poreikiai ir abiejų tėvų materialinė padėtis. Konstatuojama, kad Lietuvos teisinėje sistemoje, nustatant vaiko išlaikymo dydį, iki šiol taikomas realių tėvų pajamų nustatymo metodas, tuo tarpu kitose valstybėse rūpinantis vaiko interesų apsauga taikomas ir fiktyvaus pajamų įvertinimo metodas. Atskleidžiant šio metodo pranašumus, stengiamasi pagrįsti jo taikymo Lietuvos teismų praktikoje galimybę.

Straipsnyje taip pat analizuojamos esamos ir galimos prioritetingos vaiko teisių ir interesų apsaugos principo implikacijos nustatant vaiko išlaikymo dydį. Konstatuojama, kad minėtas principas gali būti laikomas ne tik orientaciniu kriterijumi vertinant kitas nustatant vaiko išlaikymo dydį reikšmingas aplinkybes. Jis lemia mažiausiai du tėvų ginčo dėl vaiko išlaikymo nagrinėjimo procesinius ypatumus, susijusius su teismo vaidmens bei įrodinėjimo pareigos paskirstymo modifikacijomis aptariamiosios kategorijos bylose. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos teisinėje sistemoje nustatant vaiko išlaikymo dydį įtvirtinta poreikių ir galimybių balanso sistema atveria gana dideles galimybes taikyti prioritetingas vaiko teisių ir interesų apsaugos principą, konstatuojama, kad jo reikšmė šios kategorijos bylose didėja.

Ižanga

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalyje nustatyta tėvų teisė ir pareiga auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti [1]. Ši Konstitucijos norma iš esmės atitinka Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos (toliau – VTK) 27 straipsnio 2 dalies, nustatančios tėvų didžiausią atsakomybę už gyvenimo sąlygų, būtinų vaikui vystytis, sudarymą pagal tėvų sugebėjimus ir finansines galimybes [2], Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 21 straipsnio 2 dalies, numatančios abiejų tėvų pareigą vienodai rūpintis vaiko auklėjimu, tinkamai jį prižiūrėti, materialiai išlaikyti, aprūpinti gyvenamuoju būstu [3], bei Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 3.192–3.203 straipsnių, įtvirtinančių tėvų pareigą išlaikyti savo nepilnamečius vaikus [4], nuostatas. Galima teigti, jog minėtų teisės normų sistema ir sudaro prigimtines tėvų pareigos išlaikyti savo nepilnamečius vaikus teisinį pagrindą.

Vaiko išlaikymo pareigos pripažinimas prigimtinė¹ lemia, kad jos, kaip ir kitų pareigų tiesiogiai užtikrinti, kad būtų tenkinami prigimtiniai vaiko poreikiai, vykdymo užtikrinimui turi būti skiriama ypač daug dėmesio. Tėvai, siekdami garantuoti, jog vaikas turėtų materialines sąlygas fiziškai ir socialiai vystytis, realizuoti ir tobulinti savo įgimus ir įgytus gebėjimus, privalo minėtą pareigą vykdyti tinkamai. Atsižvelgiant į tai, kad materialiai tėvų pareigų vaikams atlikimo išraiška yra teikiamo išlaikymo forma ir dydis [5], galima teigti, kad tai yra esminiai vaiko išlaikymo pareigos vykdymo tinkamumo vertinimo kriterijai. Todėl šiame straipsnyje pasistengsime atskleisti vieno iš minėtų kriterijų – vaiko išlaikymo dydžio – nustatymo klausimus, su kuriais dažniausiai susiduriama sprendžiant tėvų ginčus dėl vaiko išlaikymo arba užtikrinant viešojo intereso apsaugą šioje visuomeninių santykių srityje.

Vaiko išlaikymo dydžio nustatymo sistemos

Nors ginčai dėl vaiko išlaikymo paprastai yra tėvų santuokos nutraukimo padarinys, jie gali kilti ir tarp esančių santuokoje, ir tarp joje niekada nebuvusius tėvų². Praktika rodo, kad tokio pobūdžio ginčai itin dažnai sprendžiami ne abipusiu tėvų susitarimu, bet per teismą [6]. Akivaizdu, kad šios kategorijos bylas galima priskirti ypač didelio socialinio jautrumo bylų kategorijai, kuriose priimami ypač individualizuoti sprendimai. Kadangi kiekvienas teismo sprendimas pirmiausia privalo tenkinti vaiko poreikius ir jo interesus, būtina sugebėti tinkamai juos identifikuoti bei įvertinti visų susijusių poreikių ir interesų kontekste. Taigi iškyla tinkamiausios vaiko išlaikymo dydžio nustatymo metodikos pasirinkimo problema.

Lietuvos ir kitų šalių teisės normų, reglamentuojančių vaiko išlaikymą, bei šių normų taikymo praktikos lyginamoji analizė leidžia išskirti keletą pagrindinių vaiko išlaikymo dydžio nustatymo sistemų. Pirmoji, pati paprasčiausia, grindžiama tam tikra įstatyme ar kitame teisės akte aiškiai apibrėžta procentine išraiška, skaičiuojama nuo asmens, privalančio teikti išlaikymą, pajamų (angl. – *percentage-of-income formula*). Atsižvelgiant į tai ji gali būti vadinama *procentinės pajamų dalies sistema*. Ši sistema buvo įtvirtinta ir iki 2001 m. liepos 1 d. Lietuvoje galiojusiame Santuokos ir šeimos kodekse (toliau – SŠK), kuriame buvo numatyti vienodi iš tėvų išieškomo išlaikymo (alimentų) dydžio nustatymo kriterijai: vienam vaikui – vienas ketvirtadalis, dviem vaikams – vienas trečdalis, trimis ir daugiau vaikų – pusė tėvų uždarbio (pajamų), bet ne mažiau negu vienas minimalus gyvenimo lygis (MGL) kiekvienam vaikui (81 straipsnio 1 dalis) [7]. Laikantis procentinės pajamų dalies sistemos, vaiko išlaikymo dydis kiekvienam vaikui nustatomas pagal aiškią ir besąlyginę matematinę formulę, įtvirtinančią tvirtą ir nekintančią asmens, privalančio teikti išlaikymą, pajamų dalį.

Procentinės pajamų dalies sistema ilgą laiką buvo taikoma ne tik Lietuvoje, bet ir kitose Sovietų Sąjungos respublikose. Šiek tiek modifikuota šios sistemos versija įtvirtinta šiuo metu galiojančiame Rusijos šeimos kodekso 81 straipsnyje³. Be to, ji sėkmingai prigijo ir kai kuriose Vakarų valstybėse.

¹ Tėvų pareigos išlaikyti nepilnamečius vaikus prigimtinis pobūdis buvo pabrėžtas LAT byloje Nr. 3K-3-259/2004 V. Sinkevič v. M. Sinkevič, konstatuojant, kad „pareigos rūpintis vaiku, auklėti jį ir išlaikyti, sudaryti normalias gyvenamosios aplinkos sąlygas kyla iš tėvų prigimtines prievolės būti atsakingiems už vaikų padėtį iki jiems sulaukiant pilnametystės“ [5].

² Pagal CK 3.192 straipsnio 1 dalį, vaiko išlaikymo tvarka ir forma nustatoma bendru tėvų susitarimu, o jiems to nepadarius – teismo sprendimu, pagal vieno iš tėvų ar vaiko globėjo (rūpintojo) arba valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos ieškinį (CK 3.194 straipsnio 1 dalis). Išlaikymas taip pat priteisiamas, jeigu tėvai, nutraukdami santuoką ar pradėdami gyventi skyrium, nesužitarė dėl savo nepilnamečių vaikų išlaikymo CK nustatyta tvarka (CK 3.194 straipsnio 2 dalis) [4].

³ Šiame straipsnyje nustatyta, kad nesant tėvų susitarimo dėl alimentų nepilnamečiams vaikams mokėjimo, jų (alimentų) dydis nustatomas teismo sprendimu kas mėnesį mokamomis išmokomis: vienam vaikui – vienas ketvirtadalis, dviem vaikams – vienas trečdalis, trimis ir daugiau vaikų – pusė tėvų uždarbio ir (arba) kitų pajamų. Šias dalis teismas gali padidinti ar sumažinti atsižvelgdamas į materialinę arba šeiminingą šalių padėtį ir kitas svarbias aplinkybes [8].

Pavyzdžiui, po federalinių įstatymų, reglamentuojančių vaikų išlaikymo pagrindus, reformos ją faktiškai taiko beveik trečdalis JAV valstijų [9]. Tokį aptariamąsios sistemos paplitimą lėmė jos pranašumai: paprastumas, aiškumas ir nesudėtingas praktinis pritaikomumas. Kita vertus, negalima nepastebėti, jog minėtieji sistemos pranašumai tam tikrais atvejais gali virsti jos trūkumais. Pavyzdžiui, beatodairiškai taikant šią sistemą, paprastumas ir aiškumas gali prasilenkti su teisingumo ir sąžiningumo siekiu. Akivaizdu, jog tai turi rimtą pagrindą ir verčia abejoti aptariamąsios sistemos universalumu, pavyzdžiui, tais atvejais, kai nagrinėjant bylas dėl vaiko išlaikymo analogiška procentinės pajamų dalies sistema yra vienodai taikoma, kai asmens, iš kurio priteisiamas išlaikymas, pajamos yra minimalios ir kai toks asmuo uždirba keliasdešimt kartų daugiau.

Antroji, labiausiai paplitusi, vaiko išlaikymo dydžio nustatymo sistema grindžiama nepilnamečių vaikų poreikių ir jų tėvų turinės padėties balansu. Šias aplinkybes teismui pavedama nustatyti kiekvienoje konkrečioje byloje ir pagal tai parinkti tinkamiausią priteistino vaiko išlaikymo dydį. Atsižvelgiant į tai aptariamą vaiko išlaikymo dydžio nustatymo sistemą galima pavadinti *poreikių ir galimybių balanso sistema*. Apibūdinant šios sistemos esmę galima teigti, kad, pavyzdžiui, du išsiskybę vyrai, gaunantys tokią pačią algą, turi mokėti tokią pačią sumą savo vaikų išlaikymui, jei visos kitos aplinkybės yra vienodos. Prie minėtų „kitų aplinkybių“ šiuo atveju priskirtina abiejų tėvų turinė ir šeiminė padėtis, vaiko amžius, sveikata, gabumai ir polinkiai, asmens, iš kurio priteisiamas išlaikymas, praleidžiamas su vaiku laikas (jei toks asmuo negyvena kartu su vaiku), jo gyvenamoji vieta, darbo pobūdis ir kita.

Poreikių ir galimybių balanso sistema įtvirtinta Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse (toliau – CK). Jo 3.192 straipsnio 2 dalis nustato, kad „išlaikymo dydis turi būti proporcingas nepilnamečių vaikų poreikiams bei jų tėvų turinei padėčiai ir užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas“ [4]. Taigi CK, skirtingai nei anksčiau galiojusio SŠK 81 straipsnyje, nenustatyta jokių išlaikymo ribų (maksimumo ar minimumo), išlaikymo dydis tiesiogiai nesiejamas su tėvų pajamų dydžiu, vaikų skaičiumi ar kita. Pažymėtina, kad teisės doktrinoje ši sistemų kaita aiškinama pasikeitusia ekonomine ir socialine visuomenės gyvenimo tikrove, paneigusia visų visuomenės narių ekonominę lygiavą, vienodą gyvenimo kokybę, garantuotą darbo užmokestį ir kitas socialines sąlygas, kurioms esant buvo įmanoma įstatyme nustatyti tam tikras privalomas vaiko išlaikymo ribas, visais atvejais atitinkančias tėvų galimybes [10, p. 374].

Nors poreikių ir galimybių balanso sistemos įtvirtinimą Lietuvos teisinėje sistemoje galima laikyti laiku žengtu įstatymų leidėjo žingsniu, atitinkančiu pasikeitusias socialines ir ekonomines visuomenės gyvenimo realijas, kartu būtina atkreipti dėmesį į šioje sistemoje slypinčius pavojus: nevienodos teismų praktikos formavimą, silpnesnės šalies (dažniausiai vaiko) teisių pažeidimus, teismo, nagrinėjančio bylą, darbo krūvį nustatant ir įvertinant faktines aplinkybes. Šie pavojai ypač aktualūs dabar, kai naujoji poreikių ir galimybių sistema tik pradėta taikyti. Todėl manytina, kad svarbiausias šio laikotarpio uždavinys turi būti vaiko poreikių ir jo tėvų turinės padėties kriterijų, taikomų bylose dėl vaiko išlaikymo, vienodinimas, aiškių ir tikslių algoritmų, apibrėžiančių teismams „atliktinų darbų sąrašą“ tiriant faktines bylos aplinkybes. Aptariamuoju požiūriu ypač svarbus LAT, formuojančio vienodą teismų praktiką šios kategorijos bylose, vaidmuo, todėl šio teismo aktyvumas (pavyzdžiui, rengiant ir priimant LAT senato nutarimą dėl teismų praktikos vaiko išlaikymo bylose) yra būtinas.

Teisinėje literatūroje ir atskirų valstybių (ypač bendrosios teisės tradicijos) teismų praktikoje, be minėtų dviejų pagrindinių vaiko išlaikymo dydžio nustatymo sistemų, pasitaiko ir kitokio požiūrio į vaiko išlaikymo pareigos paskirstymą apraiškų. Pavyzdžiui, R. F. Gay ir kitų autorių nuomone, kiekvieno iš tėvų indėlis į vaiko išlaikymą, o kartu ir priteistino išlaikymo dydis turi būti nustatomas taikant vadinamąjį „išlaidų dalijimosi“ (angl. – *cost-sharing*) modelį, grindžiamą kiekvieno iš tėvų esamų ir būsimų (pageidaujamų) sąnaudų (tiek laiko, tiek materialinių), susijusių su vaiko auklėjimu ir išlaikymu, paskaičiavimu bei įvertinimu [11, p. 56–64]. Šis vaiko išlaikymo dydžio nustatymo modelis teisinėje literatūroje neretai priešinamas R. Williamso išplėtotam pajamų padalijimo (angl. – *income-shares*) modeliui, kuris, skirtingai nei pirmasis, grindžiamas ne realiomis kiekvieno iš tėvų sąnaudomis auginant vaiką, bet faktinėmis jų pajamomis [12, p. 23–54]. Galima išskirti ir sudėtingesnių vaiko išlaikymo dydžio apskaičiavimo modelių, pagrįstų kelių anksčiau minėtų sistemų derinimu. Pavyzdžiui, didelį atgarsį JAV turėjusioje byloje *In the Marriage of Smith* Oregono valstijos Aukščiausiasis Teismas išplėtojo doktriną, pagal kurią skirtingos vaiko išlaikymo dydžio nustatymo sistemos turi būti taikomos atsižvelgiant į tėvų (šeimos) pajamų lygį. Buvo nuspręsta, kad valstijos įstatymai, numatantys vaiko išlaikymo dydžio apskaičiavimo tvarką, grindžiamą procentinės pajamų dalies sistema, tais atvejais, kai tėvų teikiamas išlaikymas yra derinamas su būtina valstybės socialine parama (angl. – *welfare cases*), negali būti taikomi nustatant priteistino išlaikymo dydį, kai tėvai nėra socialinės paramos gavėjai

(angl. – *non-welfare cases*). Konkreti tėvų pajamų procentinė dalis, kuri yra imama kaip pagrindas nustatant priteistino vaiko išlaikymo dydį socialinės paramos bylose, negali būti naudojama tais atvejais, kai tėvų pajamos yra vidutiniškos arba didelės. Teismo manymu, vaiko išlaikymo maksimalizavimas nėra besąlygiškai geriausias sprendimas, tinkantis visiems be išimties atvejams. Priteisiant išlaikymą iš vidutines ar didesnes negu vidutines pajamas gaunančių asmenų negalima stengtis „priteisti tiek, kiek daugiausiai galima priteisti“: išlaikymo dydis turi būti pagrįstas būtiniais faktiniais vaiko poreikiais bei kiekvieno iš tėvų finansiniu pajėgumu [9].

Apibendrinant išvardytų vaiko išlaikymo dydžio nustatymo sistemų įvairovę, galima teigti, kad kiekviena šių sistemų turi savų pranašumų ir trūkumų, todėl kalbėti apie kiekvienos iš jų tobulumą galima tik santykinai. Nėra universalios vaiko išlaikymo dydžio nustatymo sistemos, tad galima manyti, kad kiekvienos valstybės teisinėje sistemoje vyraujantis modelis laikytinas tinkamu tiek, kiek jis atspindi toje valstybėje vyraujančias socialines ir ekonomines realijas tam tikrame visuomenės ir teisės raidos etape.

Lietuvos vaiko išlaikymo dydžio nustatymo sistema

Jau minėjome, kad, skirtingai nei iki 2001 m. liepos 1 d. galiojusio SŠK 81 straipsnyje, naujame CK nenustatyta vienos vaiko išlaikymo dydžio apskaičiavimo formulės – CK 3.192 straipsnio 2 dalis įtvirtina pagrindinius vaiko išlaikymo dydžio nustatymo principus, konkretaus išlaikymo dydžio nustatymą kiekvienu atveju paliekant nagrinėjančio bylą teismo diskrecijai. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT), aiškindamas minėtą įstatymo normą, yra pažymėjęs, kad „išlaikymo dydis visais atvejais yra nukreiptas į būtinų sąlygų vaikui sudarymą, kitaip teikiamas mažesnio dydžio išlaikymas neatitiktų išlaikymo paskirties. Todėl jei būtinų vaikui vystyti sąlygų sudarymui išlaikymą priteisti objektyviai leidžia tėvų turitinė padėtis, toks pakankamas vaikui išlaikymas ir turi būti priteisiamas“ [5].

Taigi pagrindiniai priteistino vaiko išlaikymo dydį lemiantys kriterijai, įtvirtinti CK, yra vaiko poreikiai ir tėvų turitinė padėtis. Kadangi nėra vienas iš šių kriterijų negali būti laikomas absoliučiu ar dominuojančiu¹, akivaizdu, kad turi būti kažkas, kas susietų juos į vieną visumą ir leistų išspręsti suderinimo problemą. Ši jungiamoji grandis, mūsų manymu, yra CK 3.3 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas prioritetingas vaiko teisių ir interesų apsaugos principas, kuriuo visais atvejais privalo vadovautis teismas, sprenddamas ne tik vaiko išlaikymo, bet ir kitus su vaiku susijusius klausimus [4]. Toliau kiekvieną iš išvardytų vaiko išlaikymo dydžio determinantų pabandydysime aptarti atskirai.

Vaiko poreikiai. Nepilnamečio vaiko poreikiai yra gana plati kategorija. Kiekvienam vaikui būdinga individualūs dvasiniai, psichologiniai, kultūriniai, moraliniai, turitiniai ir kitokie poreikiai, kuriuos patenkinti yra ne tik moralinė², bet ir teisinė abiejų vaiko tėvų pareiga. Vaiko poreikiai gali būti skirstomi į bendruosius ir individualiuosius. Bendrieji vaiko poreikiai yra būdingi visiems vaikams, nepriklausomai nuo jų amžiaus, išsilavinimo, įgimtų ar įgytų savybių. Tai vaiko maitinimosi, apsirengimo, sveikatos priežiūros, mokymo, auklėjimo ir laisvalaikio poreikiai. Bendrieji vaiko poreikiai įvardyti VTK 23 straipsnio 3 dalyje, kurioje akcentuojama būtinybė „sudaryti galimybę nepilnaverčiam vaikui gauti išsilavinimą, profesinį parengimą, būti medicinos darbuotojų aptarnaujamam, atstatyti sveikatą, pasirūpinti darbinei veiklai ir poilsiauti taip, kad jis kuo labiau įsitrauktų į socialinį gyvenimą, galėtų ugdyti savo asmenybę ir bręsti kultūriniu bei dvasiniu požiūriu“ [2].

Individualieji vaiko poreikiai yra būdingi konkrečiam vaikui, pasiekusiam atitinkamą socialinės, psichologinės, fizinės ar kitokios brandos laipsnį arba turinčiam įgimtų ar įgytų savybių, išskiriančių jį iš bendraamžių būrio. Pavyzdžiui, vaikui, turinčiam ypatingų gabumų meno, technikos, sporto ar kurioje nors kitoje srityje, atsiranda poreikis juos realizuoti; vaikui su negalia turi būti teikiamos papildomos paslaugos sudarant jam visavertės vaikystės sąlygas.

Pažymėtina, kad individualiųjų vaiko poreikių tenkinimas nėra kokia nors vaiko privilegija. Visuotinai sutariama, jog tai yra dalis bendrosios tėvų pareigos užtikrinti vaiko interesus. Tai patvirtina LAT praktika, suformuota civilinėje byloje Nr. 3K-3-259/2004 V. *Sinkevič v. M. Sinkevič*, kurioje Teismas konstatavo, kad „individualūs vaiko poreikiai, jo kaip asmenybės vystymasis sąlygoja ir reikalingą realų išlaikymo dydį. Siekiant, jog suaugęs vaikas taptų pilnaverte asmenybe, išlaikymo forma bei dydis negali būti ribojami vien vaiko minimalių (fiziologinių) poreikių tenkinimu, visais atvejais

¹ Pavyzdžiui, LAT yra pažymėjęs, kad „tėvo (motinos) turitinė padėtis nėra viską nulemianti nustatant išlaikymo dydį, kadangi išlaikymas privalo užtikrinti būtinas vaikui vystyti sąlygas [13].

² Plačiau žr. J. M. Eekelaar *Are parents morally obliged to Care for their Children?* // Eekelaar J.M., Sarcevic P. (eds.) *Parenthood in Modern Society: Legal and Social Issues for the Twenty-First Century*. Brill Academic Publishers, 1993.

svarbu užtikrinti, jog vaikas turėtų materialines sąlygas fiziškai ir socialiai vystytis, realizuoti ir tobulinti savo įgimus ir įgytus gebėjimus. Tėvai atsakingi už vaiko aplinką ir sudaromas realias prielaidas formuoti normaliai vaiko vertybių (pažiūrų) sistemai, už paramą vaikui siekiant gero išsilavinimo, jam realizuojant turimus sugebėjimus, pomėgius“ [5]. Kartu atkreiptinas dėmesys, kad individualių vaiko poreikių tenkinimas gali būti laikomas ne pagrindiniu, bet greičiau papildomu vaiko išlaikymo dydžio nustatymo determinantu. Tokia išvada darytina atsižvelgiant į tai, kad tiek tarptautiniuose, tiek nacionaliniuose teisės aktuose individualių vaiko poreikių tenkinimo finansinė našta perkeliama ne ant tėvų, bet ant valstybės pečių¹. Tai, mūsų požiūriu, yra pagrindas manyti, kad valstybės dalyvavimas užtikrinant individualiuosius vaiko poreikius yra labiau solidaraus, nei subsidiaraus pobūdžio valstybės prievolė. Todėl išlaidų individualiems vaiko poreikiams tenkinti kalkuliacijos *ipso facto* neturėtų sudaryti vaiko išlaikymui reikiamos sumos skaičiuojant bendrą vaiko išlaikymo dydį, kuris vėliau paskirstomas proporcingai abiem tėvams. Kiekvienas individualus vaiko poreikis privalo būti įvertinamas atskirai, atsižvelgiant į jam patenkinti ir realizuoti skiriamą valstybės paramą ir jos mastą.

Abiejų tėvų turtinė padėtis. Formuodamas vienodą teismų praktiką nepilnamečių vaikų išlaikymo srityje LAT ne kartą yra pažymėjęs, kad „abu vaiko tėvai privalo išlaikyti savo vaikus, išlaikymo dydis turi būti proporcingas nepilnamečių vaikų poreikiams bei jų tėvų turtinei padėčiai ir užtikrinti būtinas vaikai vystytis sąlygas (CK 3.192 straipsnio 1–2 dalys). Įtvirtintas proporcingumo principas tarp vaikų poreikių ir tėvų turtinės padėties reiškia, jog vaiko išlaikymo dydis tiesiogiai priklauso nuo jo tėvų turtinės padėties. Teismas negali priteisti vaiko išlaikymui daugiau, negu tai objektyviai leidžia jo tėvų turtinė padėtis, todėl nagrinėdamas bylą dėl išlaikymo priteisimo, privalo nustatyti tėvo (motinos) turtinę padėtį, t. y. visas jo gaunamas pajamas, turimas santaupas bei turta“ [13].

Teisės doktrinoje pažymima, kad sunki tėvų padėtis turi reikšmės tik išlaikymo dydžiui, o ne pačios išlaikymo prievolės egzistavimui [9, p. 375]. Pagrįsdamas poziciją LAT yra konstatavęs, kad „tėvams šiuo aspektu tenka dalytis normalaus vaikų vystymosi asmenine atsakomybe, kurios negalima atsisakyti. Netinkamas tėvų pareigų vykdymas ar visiškai jų nevykdymas yra pateisinami tik išimtiniais, nepriklausančiais nuo tėvų valios atvejais, visais kitais atvejais tėvams objektyviai esant pajėgiems teikti išlaikymą privalo teikti tokio dydžio išlaikymą, kuris leistų užtikrinti būtinas vaikai vystytis sąlygas (CK 3.192 str. 2 d.). Tai reiškia, jog tėvai privalo iš anksto įvertinti esamą turtinę padėtį, savo pasirengimą reikiamai pasirūpinti vaiku. Priešingu atveju, tėvams neįvertinus savo pasirengimo užauginti vaiką, ugdyti jo asmenybę, sudarant būtinas sąlygas vaikai vystytis, atsakomybė už sąmoningai prisiimtą pernelyg didelę socialinę riziką ir pasekmes tenka patiems tėvams“ [5].

Pažymėtina, kad LAT praktikoje gana griežtai vertinami tėvų visiško ar dalinio atleidimo nuo vaiko išlaikymo pareigos pagrindai. Pavyzdžiui, vadovaujamosi nuostata, kad tėvo (motinos), privalančio teikti išlaikymą, gaunamos minimalios mėnesinės pajamos „negali būti pagrindiniu kriterijumi sprendžiant išlaikymo klausimą, nes pripažįstant juos pagrįstais būtų paneigtas įstatyme įtvirtintas imperatyvas – tėvų pareiga išlaikyti savo nepilnamečius vaikus“ [15]. Šios pozicijos nuosekliai laikomasi ir vėlesnėje LAT praktikoje, pažymint, kad „tėvams į sunkią turtinę padėtį patekus dėl savo nerūpestingo elgesio (nuolatinio girtavimo, turto švaistymo), jie negali remtis susidariusia sunkia turtine padėtimi prašydami mažesnio išlaikymo dydžio nustatymo. Tėvų neatsakingumas vaikų atžvilgiu, nederamas žalingą įtaką darantis tėvų elgesys, dėl ko buvo nuolatinai apribotos tėvystės teisės taip pat pripažintinos tomis priežastimis, kurios nepateisina išlaikymo dydžio mažinimo“ [5]. Be to, LAT praktikoje galima pastebėti kitokią tendenciją, t. y. nesureikšminti priežasčių, dėl kurių vaikai neteikiamas išlaikymas, taip atveriant kelią teismams, nepriklausomai nuo subjektyvių bylos aplinkybių, taikyti tėvams, nevykdantiems ar netinkamai vykdančioms vaiko išlaikymo pareigą, sankciją – laikiną tėvų valdžios apribojimą. Tokia nuostata įtvirtinta LAT byloje Nr. 3K–3–1225/2002 R. *Čeplinskienė v. S. Kavaliauskas*, kurioje teismas, nagrinėdamas klausimą dėl laikino tėvų valdžios apribojimo, konstatavo, kad „laikinas tėvų valdžios apribojimas gali būti taikomas kaip prevencinė priemonė tėvams, kad jie pakeistų savo elgesį ir gyvenimo būdą. Taigi laikinasis tėvų valdžios apribojimas yra būdas apsaugoti vaiką nuo būsimo žalos, nelaukiant, kol ta žala jam bus padaryta. Tėvų rūpinimasis vaikais, jų auklė-

¹ Pavyzdžiui, VTK 23 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad „Valstybės dalyvės pripažįsta nepilnaverčio vaiko teisę gauti ypatingą globą ir rūpinasi, jei yra lėšų, kad turinčiam į tai teisę vaikai ar atsakantiems už jo globą asmenims būtų suteikta parama, kurios prašoma ir kuri atitinka vaiko būklę ir jo tėvų ar kitų vaikų prižiūrinčių asmenų padėtį“, 29 straipsnio 1 dalyje pabrėžiama, kad vaiko lavinimo tikslas turi būti „kuo visapusiškiau ugdyti vaiko asmenybę, talentą ir protinius bei fizinius sugebėjimus (...)“ [2]; VTAP 16 straipsnio 3 dalyje nurodoma, kad „Valstybė ir vietos savivaldos institucijos steigia ir remia vaikų sporto, kūrybos, laisvalaikio ir sveikatingumo klubus, stovyklas, šeimos poilsio namus, sanatorijas, sudaro sąlygas vaikams naudotis socialinio draudimo teikiama lengvatomis“, o pagal to paties įstatymo 36 straipsnį „kiekvienas vaikas turi teisę į mokymo ir kitų valstybės institucijų paramą atskleidžiant ir ugdant talentus bei gabumus“ [3]; Švietimo įstatymo 7 ir 8 straipsniuose įtvirtintas privalomas švietimo pagalbos teikimas ikimokyklinio amžiaus vaikų namuose auginančiai šeimai, nelankančiam ugdymo įstaigos 5–6 metų vaikui [14] ir kita.

Jimas yra tėvų prigimtinė pareiga. Todėl šios pareigos nevykdymas negali būti pateisinamas tokiais argumentais kaip bedarbystė, lėšų neturėjimas, tėvų asmeniniai nesutarimai su vaiko giminačiais, nuosavo būsto neturėjimas ir pan.“ [16]. Nors tokia teismų praktikos kryptis, formuojama LAT, gali būti kritikuojama, vertinant iš vaiko teisės augti natūralioje šeimoje pozicijų¹, ji rodo tėvų pareigos išlaikyti vaikus pripažinimo prigimtinę implikacijas. Tai savo ruožtu atveria kelią Lietuvos teismų praktikoje formuoti taisyklę, pagal kurią tėvai turi pozityvią pareigą užtikrinti bent minimalius išteklius, būtinus vaiko išlaikymui, bei atveria kelią pačių griežčiausių teisinių priemonių (tėvų valdžios apribojimo, o kai kuriais atvejais – ir baudžiamosios atsakomybės²) už šios pareigos pažeidimus taikymui.

Nūdienos socialinės realijos lemia, kad tėvai dėl objektyvių priežasčių neretai neišgali teikti išlaikymo, visiškai patenkinančio vaiko poreikius. Pavyzdžiui, tėvas, iš kurio priteisiamas išlaikymas, dirba už minimalią algą, išlaiko kitus nedarbingus asmenis ir t. t. Tokiais atvejais teismui, nagrinėjančiam bylą dėl išlaikymo priteisimo, tenka spręsti ne tiek teisiniu, kiek socialiniu požiūriu sudėtingą klausimą: kokią tėvo, privalančio teikti vaikui išlaikymą, pajamų dalį skirti vaikui, kad nebūtų pažeistas socialinis teisingumas. Akivaizdu, kad ankstesnė SŠK 81 straipsnio norma, įtvirtinusi priteistino vaiko išlaikymo dydžio minimumą, kuris negalėjo būti mažesnis nei 1 MGL, panašiose situacijose išvaduo-davo teismą nuo panašaus pobūdžio dilemų. Galbūt dėl šios priežasties, įsigaliojus naujam CK, įstatymų leidėjo sąmoningas pasirinkimas nenumatyti minimalios vaiko išlaikymo dydžio ribos, netrukus buvo įvertintas kaip įstatymo spraga, kurią būtina užpildyti taikant analogiją. Neatsitiktinai CK 3.192 straipsnio komentare, *inter alia*, lyginant su CK 6.461 straipsnio 2 dalies nuostata, reglamentuojančia minimalų išlaikymo (rentos) dydį, daroma išvada, kad „išlaikymo dydis (...) neturėtų būti mažesnis už minimalų gyvenimo lygį“ [10, p. 375]. Šiandien akivaizdu, jog toks aiškinimas jau įsitvirtino ir LAT praktikoje. Pavyzdžiui, jau minėtoje civilinėje byloje Nr. 3K–3–259/2004 V. *Sinkevič v. M. Sinkevič* LAT konstatavo, kad „tėvų sunki turtinė padėtis įprastomis aplinkybėmis vertintina kaip priežastis, dėl kurios priteistinas mažesnis išlaikymo dydis (CK 3.192 str. 2 d.), kuris neturėtų būti mažesnis už minimalų gyvenimo lygį (MGL)“. Be to, LAT pažymėjo, kad „orientaciniais kriterijais, nustatant priteistino išlaikymo dydį, gali būti, pavyzdžiui, CK 6.461 str. 2 d. nuostata, kad vieno mėnesio išlaikymo vertė negali būti mažesnė už vieną minimalią mėnesio algą (MMA). Toks kriterijus gali būti taikomas, atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes ir sprendžiant dėl vaikų išlaikymo“ [5]. Dar aiškiau minimalios vaiko išlaikymo ribos klausimu LAT išsakė savo nuomonę civilinėje byloje Nr. 3K–3–713/2002 S. *Juškaitė v. D. Norvilas*, konstatuodamas, kad „darant analogiją su CK 6.641 straipsnio 2 dalimi, nustatančia, kad vieno mėnesio trukmės išlaikymo vertė sudarant išlaikymo iki gyvos galvos sutartis negali būti mažesnė už vieną minimalią mėnesinę algą (MMA), pažymima, kad šis kriterijus turi būti taikomas ir sprendžiant dėl vaikų išlaikymo, tačiau bet kuriuo atveju išlaikymo dydis neturėtų būti mažesnis už minimalų gyvenimo lygį (MGL). Sprendžiant išlaikymo dydžio klausimą, teismas turi atsižvelgti, kad minimalus jo dydis vienam vaikui turi būti 1 MGL“ [18].

Mūsų požiūriu, anksčiau minėtoji teismų praktikos kryptis vertintina teigiamai. Nors pasirinktas atskaitos taškas (1 MGL) yra svarbus greičiau simboline nei praktine prasme (akivaizdu, kad 1 MGL dydžio išlaikymo suma sunkiai gali patenkinti net ir būtiniausius augančio vaiko poreikius), galima teigti, kad jis įprasmina konstitucinės tėvų pareigos ir atsakomybės už savo vaikų auginimą ir auklėjimą principą konkrečiame šeimos teisės institute.

Sisteminė CK normų, reglamentuojančių vaiko išlaikymą, ir teisminės praktikos analizė leidžia daryti prielaidą, kad mūsų šalies teisinėje sistemoje, sprendžiant vaiko išlaikymo dydžio klausimą, vadyra vadinamasis *realių tėvų pajamų nustatymo metodas*. Tai reiškia, jog nustatant kiekvieno iš tėvų turtinę padėtį paprastai remiamasi objektyviais kriterijais – kiekvieno iš tėvų turimo turto bei gaunamų pajamų apskaita³. Tuo tarpu kai kuriose valstybėse (pvz., Austrijoje) nustatant tėvų turtinę padėtį įvertinama ne tik kiekvieno iš tėvų turimas turtas ir gaunamos pajamos, bet ir taikomas vadinamasis

¹ Šios LAT pozicijos kritiką žr. Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir Lietuvos teisėje. Daktaro disertacija. – Vilnius: LTU, 2004. P. 155–159.

² Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 164 straipsnis nustato asmenų baudžiamąją atsakomybę už vengimą pareigos pagal teismo sprendimą išlaikyti vaiką, mokėti lėšas vaikui išlaikyti ar teikti kitą būtina materialią paramą vaikui [17].

³ Tokia išvada išplaukia *inter alia* iš Civilinio proceso kodekso 733 straipsnio 5 dalyje įtvirtintos taisyklės, pagal kurią „išlaikymo periodinėmis išmokomis, jeigu jų suma nenustatyta, įsiskolinimo dydis apskaičiuojamas atsižvelgiant į skolininko faktiškai gautą darbo užmokestį per laikotarpį, už kurį skaičiuojamas įsiskolinimas. Jeigu skolininkas tuo laikotarpiu nedirbo arba įsiskolinimo apskaičiavimo metu nėra duomenų apie tuo laikotarpiu skolininko gautą darbo užmokestį, įsiskolinimas skaičiuojamas pagal išieškojimo vykdymo metu gaunamo darbo užmokesčio dydį, jeigu jis didesnis negu vienas MMA per mėnesį. Jeigu įsiskolinimo išieškojimo metu gaunamas darbo užmokestis mažesnis negu vienas MMA, įsiskolinimas skaičiuojamas imant pagrindu vieno MMA dydžio darbo užmokestį. Jeigu skolininkas ar išieškotojas pateikia duomenis apie skolininko faktinį darbo užmokestį per laikotarpį, už kurį skaičiuojamas įsiskolinimas, antstolis perskaičiuoja įsiskolinimo dydį“ [19].

fiktyvaus pajamų įvertinimo metodas. Šio metodo esmė – teismas, nustatydamas kiekvieno iš tėvų teikiamo vaiko išlaikymo dydį, savo skaičiavimus gali pagrįsti pajamomis, kurias kiekvienas iš tėvų, atsižvelgiant į jo(-s) išsilavinimą bei profesinį pasirengimą, turėtų gauti, nors iš tikrųjų taip ir nėra. Tokio skaičiavimo metodo poreikis paprastai kyla tada, kai skolininkas (tėvas ar motina, privalantys teikti išlaikymą) tyčia ar dėl didelio nerūpestingumo nesiima priemonių tam, kad gautų atitinkančias savo išsilavinimą bei profesinį pasirengimą pajamas (pvz., tyčinė bedarbystė), iš kurių būtų teikiamas išlaikymas vaikui. Tiesa, šio metodo teismas negali taikyti, kai egzistuoja svarios priežastys, užkertančios kelią gauti didesnes pajamas (pvz., liga, priverstinė bedarbystė ir kt.) [20, p. 123]. Bene tipiškiausiu praktinio fiktyvaus pajamų įvertinimo metodo taikymo pavyzdžiu gali būti laikoma JAV Virdžinijos valstijos Apeliacinio teismo nagrinėta *Hunt v. Hunt* byla, kurioje atsakovas savo negalėjimą teikti vaikui išlaikymo, kokio reikalavo valstijos įstatymai, motyvavo religiniais įsitikinimais, neva draudžiančiais jam dirbti bet kokią darbą ar gauti kitas pajamas, nesusijusias su religine bendruomene, kuriai jis priklausė. Įdomu pažymėti, kad minimu atveju situaciją komplikavo ir atsakovo pasitelktas konstitucinis argumentas – JAV Konstitucijos pirmosios pataisos (*first amendment*) nuostatos, draudžiančios riboti asmens tikėjimo laisvę. Neatsižvelgdamas į tai teismas atmetė šiuos atsakovo argumentus, konstatuodamas, kad pareigos, išplaukiančios iš tėvystės, laikytinos akivaizdžiu viešuoju interesu sprendžiant klausimą, ar galima priversti tėvą išlaikyti vaiką netgi tada, kai tokiu būdu kišamasi į jo tikėjimo laisvę [21].

Manytume, jog fiktyvaus pajamų nustatymo modelio taikymo galimybė Lietuvos teisinėje sistemoje taip pat negali būti atmetama. Žinoma, atsižvelgiant į šandienines socialines ir ekonomines šalies gyvenimo realijas, galima abejoti šio metodo besąlyginio taikymo tikslingumu¹. Tačiau tokios abejonės neturėtų užkirsti kelio teismui tam tikrais atvejais kūrybiškai pritaikyti galiojančias teisės normas, suteikiančias bylą nagrinėjančiam teismui atitinkamą diskreciją. Aptariamojo metodo taikymas turėtų būti itin efektyvus nustačius tėvų, vengiančių tinkamai vykdyti vaiko išlaikymo pareigą, piktnaudžiavimo atvejus. Taip būtų užtikrinamas sąžiningumo, protingumo ir teisingumo, taip pat prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principų įgyvendinimas šios kategorijos bylose.

Prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos principas. Nors prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos principo šaknys glūdi VTK 3 straipsnio 1 dalyje, įtvirtinančioje, kad „įimantis bet kokią vaiką liečiančių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės ar privačios įstaigos, užsiimančios socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidimo organai, svarbiausia – vaiko interesai“ [2], galima drąsiai teigti, jog šiuo metu minėtas principas tapo neatsiejama Lietuvos teisės sistemos dalimi².

Prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos principo reikšmę, nustatant vaiko išlaikymo dydį, ne kartą yra pažymėjęs LAT. Analizuojant minėto principo turinį, įtvirtintą šio teismo jurisprudencijoje, galima išskirti šiuos pagrindinius postulatus, kuriais turėtų būti grindžiamas jo taikymas teismų praktikoje, sprendžiant vaiko išlaikymo dydžio nustatymo klausimus:

- teismas, priimdamas sprendimą byloje, kurioje sprendžiami vaikų išlaikymui reikalingos sumos dydžio, išlaikymo formos klausimai, visų pirma turi vertinti byloje nustatytas aplinkybes vaikų teisių ir interesų aspektu, t. y. prioritetiškai į juos atsižvelgti, užtikrinti jų apsaugą [23];
- tokių pačių teisės aiškinimo principų turi būti laikomasi ir aiškinant bei taikant CK 3.201 straipsnio 1 ir 2 dalyse numatytas išlaikymo dydžio pakeitimo nuostatas, kurios nustato, kad teismas gali sumažinti ar padidinti priteisto išlaikymo dydį, jeigu po teismo sprendimo, kuriuo buvo priteistas išlaikymas, priėmimo iš esmės pasikeitė šalių turtinė padėtis, jei atsiranda papildomų vaiko priežiūros išlaidų (vaiko liga, pirmiausia sužalojimas, slaugymas ir kt.) [13];
- abejojant dėl išlaikymo dydžio pirmiausia turi būti atsižvelgiama į vaiko interesus [24];
- nustatant vaiko išlaikymo dydį būtina derinti vaiko interesus ir tėvų galimybes. Teismai kiekvienu konkrečiu atveju privalo individualizuoti teisės normų taikymą, stengdamiesi išsaugoti protingą vaiko interesus, jo poreikių tenkinimo ir tėvų galimybių teikti atitinkamą išlaikymą pusiausvyrą [25].

¹ Pavyzdžiui, Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu atliktame 2004 m. absolventų tyrime nustatyta, kad universitetinių mokyklų absolventų įsidarbinimo lygis vidutiniškai siekė 87 proc., o pagal specialybę įsidarbino 75 proc. absolventų. Nors 2004 m. tyrime dalyvavusių absolventų įsidarbinimo lygis 14 proc. didesnis nei 2002 m. [22], akivaizdu, kad vis dar egzistuoja nemenkas skirtumas tarp kvalifikuotos darbo jėgos pasiūlos ir paklausos. Pasitaiko, kad vaiko tėvų gaunamos pajamos neatitinka jų išsilavinimo ir profesinio pasirengimo lygio. Todėl šiais atvejais fiktyvaus pajamų įvertinimo metodo taikymas, nustatant išieškomo vaiko išlaikymo dydį, gali kelti grėsmę tėvų interesams.

² VTAP 4 straipsnio 1 punkte numatyta, kad „visur ir visada pirmiausia turi būti atsižvelgiama į teisėtus vaiko interesus“ [3], o CK 3.3 straipsnio 1 dalyje tarp kitų šeimos santykių teisinio reglamentavimo principų įtvirtintas ir prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principas [4].

Pažymėtina, kad tėvų valia, nustatant vaikui teikiamo išlaikymo dydį, nėra absoliuti ir tai negali būti laikoma nei sutarties laisvės, nei nuosavybės neliečiamumo, nei kitų konstitucinės ar civilinės teisės principų pažeidimu¹. Šios išvados legalumą patvirtina ir užsienio šalių teismų praktika. Štai JAV Merlendo valstijos apeliacinis teismas *Shrivastava v. Mates* byloje susidūrė su konstitucine problema, vertindamas, ar tėvų susitarimas dėl vaiko išlaikymo dydžio nustatymo, sudarytas prieš įsigaliojant valstijos įstatymo dėl vaiko išlaikymo gairėms (angl. – *Child Support Guidelines*), pagal kurias toks susitarimas iš esmės būtų negalimas, lieka galioti, ar turi būti peržiūrėtas ir pakeistas. Vadovaudamasis retroaktyvaus įstatymo galiojimo draudimo principu, atsakovas šioje byloje įrodinėjo, kad perskaičiuojant ankstesniu tėvų susitarimu nustatytą vaiko išlaikymo dydį, būtų pakeisti jo sutartiniai įsipareigojimai, taip pažeidžiant JAV Konstitucijos nuostatas, saugančias susitarimo laisvę. Teismas atmetė šiuos samprotavimus, konstatuodamas, jog neatsižvelgiant į tai, kad įstatymo taikymas sukelia pokyčius sutartiniuose tėvo ir motinos santykiuose, jis (įstatymas) prisideda prie visuomeniškai svarbaus ir legitimaus tikslo. Negana to, teismo manymu, netgi prieš įstatymo priėmimą šalys negalėjo sutartimi susaistyti teismo konkrečiu vaiko išlaikymo dydžiu, todėl kalbėti apie sutartinių įsipareigojimų modifikaciją apskritai neverta [21].

Pažymėtina, kad prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos principas laikytinas ne tik „jungiamąja grandimi“ nustatant vaiko poreikių ir tėvų turčinės padėties balansą ar orientaciniu kriterijumi vertinant kitas vaiko išlaikymo dydžio nustatymui reikšmingas aplinkybes. Aptariamasis principas turėjo įtakos ir tėvų ginčo dėl vaiko išlaikymo nagrinėjimo procesiniams ypatumams, kurie savo ruožtu turi tiesioginės įtakos sprendžiant vaiko išlaikymo dydžio klausimą. Ši įtaka pasireiškia dvejopai: numatant teismo vaidmenį (teismo aktyvumą) bylose dėl vaiko išlaikymo ir paskirstant tarp šalių įrodinėjimo pareigą.

Pirmuoju aspektu svarbu pažymėti, kad teismo vaidmuo procese paprastai priklauso nuo nagrinėjamo ginčo socialinio reikšmingumo ir bylos šalių savybių. Atsižvelgiant į tai daugelio šalių procesiniai įstatymai išskiria šeimos bylas, kaip ginčus, reikalaujančius didesnio teismo aktyvumo. Ši specifiška lėmė, kad, neatsižvelgiant į įstatymų, diferencijuojančių teismo vaidmenį šeimos bylose, naujumą, mūsų šalies teismų praktikoje aptariamas reikalavimas buvo „išgrynintas“ jau anksčiau. Pavyzdžiui, dar prieš įsigaliojant naujam Civilinio proceso kodeksui, kurio 376 straipsnis tiesiogiai numatė tam tikras rungimosi, dispozityvumo ir kitų civilinio proceso principų modifikacijas nagrinėjant šeimos bylas², LAT pabrėžė didesnio teismo aktyvumo poreikį vaiko išlaikymo bylose: „kadangi išlaikymas skiriamas tik vaikui ir jo interesų patenkinimui, tai teismas savo iniciatyva gali ir turi rinkti įrodymus, nustatant svarbias aplinkybes, įrodančias pagrindą keisti išlaikymo dydį ar formą (2002 m. CPK 178, 179 str. str., CK 3.3 str.)“ [26]. Vėlesnėje LAT praktikoje ši pozicija buvo plėtojama toliau: „teismo aktyvus vaidmuo civiliniame procese yra itin reikšmingas bylose, susijusiose su vaikų teisėmis ir interesais. (...) Nors šalims išlieka pareiga įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus bei atskirtimus (CPK 178 straipsnis), tačiau objektyviai nesant galimybių įrodyti tam tikras teisiškai reikšmingas aplinkybes, teismas visas abejones turi vertinti vaiko interesų naudai ir priimti vaiko teises ir interesus apsaugantį teismo sprendimą. CPK 17 straipsnyje įtvirtintas šalių procesinis lygiateisiškumas šiose kategorijos bylose labiausiai pasireiškia lygiomis galimybėmis naudotis procesinėmis teisėmis (pateikti įrodymus, reikšti prašymus ir kt.)“ [27].

Antruoju, t. y. įrodinėjimo pareigos paskirstymo, aspektu prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos principas siekia dar toliau – jis modifikuoja bendrąją civilinio proceso taisyklę, teigiančią, jog asmuo, grindžiantis savo reikalavimą tam tikromis aplinkybėmis, privalo jas įrodyti. Įdomu pažymėti, kad tokios modifikacijos galimybė įstatyme tiesiogiai nėra numatyta, todėl didžiausias nuopelnas šiuo atveju priskirtinas LAT formuojamai teismų praktikai. Dar 2001 m. nagrinėtoje civilinėje byloje Nr. 3K–3–674/2001 *O. Aleksandravičienė v. K. Aleksandravičius* LAT konstatavo, kad „įstatyme numatytos prievolės tinkamą įvykdymą privalo įrodyti asmuo, kuriam tenka pareiga mokėti alimentus. (...) Asmens, turinčio teisę gauti alimentus, teisė reikalauti taikyti įstatymines priemones netinkamo prievolės vykdymo ar jos nevykdymo atveju nėra siejama vien tik su jo pareiga įrodyti tokį nevykdymą“ [28]. Vėlesnėje LAT praktikoje ši taisyklė ne tik ne kartą buvo patvirtinta, bet ir išplėtota ją grindžianti argu-

¹ Neatsitiktinai CK 3.53 straipsnio 4 dalis ir 3.76 straipsnio 4 dalis suteikia teismui, gavusiam situacinių prašymą dėl santuokos nutraukimo ar gyvenimo skyrium, palikti jį nenagrinėtą, jei sudaryta sutartis dėl santuokos nutraukimo ar gyvenimo skyrium teisinių pasekmių prieštarauja viešajai tvarkai ar iš esmės pažeidžia nepilnamečių vaikų teises ir teisėtus interesus [4]. Tai reiškia, kad kilus tėvų valios ir vaiko interesų kolizijai, pirmenybė teikiama pastariesiems.

² Šios modifikacijos susijusios su byla nagrinėjančio teismo teise savo iniciatyva rinkti įrodymus, kuriais šalys nesiremia, teise viršyti pareikštus reikalavimus bei priimti sprendimą dėl reikalavimų, kurie nebuvo pareikšti, teise taikyti įstatymuose numatytą alternatyvų asmens (ar vaiko) teisių ar teisėtų interesų gynimo būdą, taip pat teismo pareiga imtis priemonių šalims sutaisyti, taip pat siekti, kad būtų apsaugotos vaikų teisės ir interesai [18].

mentacija: „kadangi išlaikymo dydžio pakeitimas priklauso nuo konkrečių faktinių aplinkybių, jų nustatymas tokio pobūdžio byloje negali būti vien ieškinį pareiškusio vieno iš vaiko tėvų pareiga. Vaiko išlaikymo prievolė yra abipusė, todėl abu tėvai turi procesinę pareigą pateikti įrodymus, patvirtinančius jų galimybes teikti išlaikymą“ [26].

Aptartos prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos principo materialinės ir procesinės implikacijos lemia neabejotiną šio principo reikšmę sprendžiant vaiko išlaikymo dydžio klausimus. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos teisinėje sistemoje įtvirtinta poreikių ir galimybių balanso sistema yra neabejotinai gera dirva šiam principui plėtoti, tikėtina, kad jo ištekliai ir potencialas teismų praktikoje anaipol nėra išsemti.

Išvados

1. Naudojant teisinio formalizavimo priemones galima išskirti įvairias vaiko išlaikymo dydžio nustatymo sistemas: procentinės pajamų dalies, poreikių ir galimybių balanso, išlaidų dalijimosi, pajamų padalijimo ir kt., tačiau nė viena iš jų nėra tobula. Nesukurta universali vaiko išlaikymo dydžio nustatymo sistema, tad galima teigti, kad kiekvienos valstybės teisinėje sistemoje vyraujantis modelis laikytinas tinkamu tiek, kiek jis atspindi toje valstybėje vyraujančias socialines ir ekonomines realijas tam tikrame visuomenės ir teisės raidos etape.

2. Įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos civiliniam kodeksui, vaiko išlaikymo dydžio nustatymas grindžiamas poreikių ir galimybių balanso sistema. Taikan šią sistemą išskiriami du pagrindiniai vaiko išlaikymo dydį lemiantys kriterijai: vaiko poreikiai ir tėvų turtinė padėtis, o šių kriterijų sisteminį taikymą lemia prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos principas.

3. Nustatant vaiko poreikius visais atvejais kiekvienoje byloje būtina juos individualizuoti, siekiant apibrėžti ne abstrakčią poreikių visumą, o konkrečius poreikius, kurių patenkinimas reikalauja tėvų materialinės pagalbos. Išlaidų individualiems vaiko poreikiams tenkinti kalkuliacijos *ipso facto* neturėtų sudaryti vaiko išlaikymui reikiamos sumos skaičiuojant bendrą vaiko išlaikymo dydį, kuris vėliau paskirstomas proporcingai abiem tėvams. Vietoj to kiekvienas individualus vaiko poreikis privalo būti įvertinamas atskirai, atsižvelgiant į jam patenkinti ir realizuoti skiriamą valstybės paramą ir jos mastą.

4. Prigimtinis tėvų pareigos išlaikyti vaikus pobūdis privalo lemti tėvų turtinės padėties ir vaiko poreikių santykio vertinimą sprendžiant vaiko išlaikymo dydžio klausimus. Tai atveria kelią Lietuvos teismų praktikoje formuoti taisyklę, pagal kurią tėvai turi pozityvią pareigą užtikrinti bent minimalius išteklius, būtinus vaiko išlaikymui, bei atveria kelią griežtų teisinių priemonių už šios pareigos pažeidimus taikymui. Be to, tai suteikia pagrindą nustatant vaiko išlaikymo dydį taikyti fiktyvaus tėvų pajamų nustatymo modelį.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. – Vilnius, 1992.
2. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios. 1995. Nr. 60–1501.
3. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1996. Nr. 33–807.
4. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. – Vilnius, VĮ Teisinės informacijos centras, 2001.
5. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K–3–259/2004 V. Sinkevič v. M. Sinkevič. Bylų kategorija: 72.2.
6. Civilinių bylų nagrinėjimo ataskaita (I instancijos teismuose) // <http://www.teismai.lt/teismai/ataskaitos/2004/civilines.xls> (prisijungta 2004 m. gruodžio 7 d.).
7. Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodeksas // Valstybės žinios. 1969. Nr. 21–186.
8. Семейный кодекс Российской Федерации // <http://www.garweb.ru/project/law/doc/10005807/10005807-001.htm>; (prisijungta 2005 m. kovo 1 d.).
9. Gay R. F., Palumbo G. J. The Child Support Guideline Problem, <http://addr.com/law1/csp11.htm> (prisijungta 2005 m. kovo 1 d.).
10. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. – Vilnius: Justitia, 2002.
11. Gay R. F. Child Support Guidelines: Resolving the Dilemma. – A Summary Report on Design of Federally Mandated Child Support Schedules, Intelligent Systems Research Corporation; Special Report No. ISR–091490.01, Child Support Series Report No. 2, September 30, 1990.

12. **Williams R.** Development of Guidelines for Child Support Orders: Advisory Panel Recommendations and Final Report, II–68 to II–75. – Washington, DC: U.S. Department of Health and Human Services, Office of Child Support Enforcement (1987).
13. **LAT CBS** teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K–3–231/2004 A. Pakalniškienė v. S. Pakalniškis. Bylų kategorija: 72.2.
14. **Lietuvos Respublikos** švietimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003. Nr. 63–2853.
15. **LAT CBS** teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K–3–790/2002 E. Andriuškevičienė v. A. Andriuška. Bylų kategorija: 72.2.
16. **LAT CBS** teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K–3–1225/2002 R. Čeplinskienė v. S. Kavaliauskas. Bylų kategorija: 72.2.
17. **Lietuvos Respublikos** baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 89–2741.
18. **LAT CBS** teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K–3–713/2002 S. Juškaitė v. D. Norvilas. Bylų kategorija: 72.2.
19. **Lietuvos Respublikos** civilinio proceso kodeksas. – Vilnius, VĮ Teisinės informacijos centras, 2004.
20. **Schutz W.** The Legal Position of the Child and his/her Parents in the Austrian Civil Law and in the Austrian Social Benefits System // Yearbook of Polish Labour Law and Social Policy. Vol. 1. 1989.
21. **Laura W.** Morgan The Constitutionality of Child support Guidelines. Part I. // <http://www.supportguidelines.com/articles/art200204.html> (prisijungta 2005 m. kovo 1 d.).
22. Aukštųjų universitetinių mokyklų absolventų konkurencingumas darbo rinkoje darbo jėgos pasiūlos ir paklausos kontekste (darbdavių ir absolventų apklausos duomenimis). Tyrimo medžiaga. Užsakovas – LR Švietimo ir mokslo ministerija // <http://www.smm.lt/naujienos/pranesimai.htm?id=753>; (prisijungta 2005 m. kovo 1 d.).
23. **LAT CBS** teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K–3–381/2004 L. Bradšaujienė v. R. Vaitkevičius. Bylų kategorija: 70.4.; 72.2.
24. **LAT CBS** teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K–3–1017/2003 E. Dirsienė v. L. Dirsė. Bylų kategorija: 72.2.
25. **LAT CBS** teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K–3–236/2004 K. Vainoras v. R. Vainorienė. Bylų kategorija: 72.2.
26. **LAT CBS** teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K–3–369/2003 L. Baranauskienė v. V. Baranauskas. Bylų kategorija: 72.2.
27. **LAT CBS** teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K–3–286/2004 m. D. Korsakovas v. T. Korsakienė. Bylų kategorija: 72.2.
28. **LAT CBS** teisėjų kolegijos nutartis c. b. Nr. 3K–3–674/2001 O. Aleksandravičienė v. K. Aleksandravičius. Bylų kategorija 72.2.

Urgent Questions in Establishing the Size of Child's Upkeep

*Dr. Gediminas Sagatys
Mykolas Romeris University*

Keywords: child's upkeep, child's rights, child's needs, material conditions of parents, size of upkeep.

SUMMARY

The character of parents Constitutional obligation to upkeep their underage children determines that special attention is ought to be given to fulfillment of this parental obligation as well as other obligations which directly condition securing of realization of natural child's needs. That is why the main aim of this article is to try to disclose urgent questions connected with size of child's upkeep and situation which determines suitability of carrying out parents obligation to support underage children, and that is done with the help of analysis of law doctrine and courts praxis.

The article surveys the most widely spread child's upkeep size establishing systems in the world and identifies their merits and flaws. It is marked that a percentage – income part system which was applied in Lithuania for a long time has been changed by a one of balance between needs and opportunities which is consolidated in the new Civil Code of the Republic of Lithuania and which is conditioned by shifted economic and social reality of society which has negated the economic equality of all society's members, homogeneous quality of living, called pay and etc. Taking into account that right now establishing of the concrete size of upkeep is every time left to discretion of a court trying a case, the main criteria of determination of child's upkeep size are analyzed: child's needs and material situation of both parents. It is stated that until the present

establishing the size of child's upkeep is based on evaluation of real income of parents method, while in other countries protection of child's interests calls forth a need to apply fictitious method of income evaluation. By revealing merits of this method it is being tried to base the possibility of using it in Lithuanian court praxis.

Current and probable priority implications in child's rights and interests protection principle while establishing the size of child's upkeep are also analyzed in this article. It is stated that the mentioned principle may be seen not only as orientation criteria while evaluating other circumstances important for establishing the size of child's upkeep. It predetermines at least two processional peculiarities connected with distribution of court's role and arguing duty modifications in cases of discussed category. Taking into account that the system of establishing the size of child's upkeep based on balance of needs and possibilities is fixed in Lithuanian law system, opens quite big opportunities for application of priority child's rights and interests protection, it is stated that its importance in cases of this category has a tendency to rise.

